

УДК 377(477.87) "1919/1939"

ГРОМАДЯНСЬКА СКЛАДОВА ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ

Дацків Ірина Євгенівна

м.Ужгород

У статті досліджено особливості громадянського виховання в установах професійної освіти в Закарпатті в міжвоєнний період. Актуальність теми обумовлена необхідністю впровадження нових ідей і поглядів освітніх діячів Закарпаття в навчально-виховний процес для успішного розвитку нашої держави. Освітні закони та інструкції Шкільного відділу Підкарпатської Русі доводять, що виховання громадянськості було невід'ємною складовою у підготовці фахівців в 1919-1939 роки.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянин, установи професійної освіти, освітні діячі Закарпаття, Підкарпатська Русь.

Постановка проблеми та актуальність. Україна як молода держава ще знаходиться на етапі побудови демократичного суспільства. Його основою є вільна людина, яка у демократичному середовищі може реалізувати особисті плани на благо держави. Громадянська культура, яка впливає із основ громадянської освіти і виховання, становить стержень у процесі становлення нації. Як у сучасній Україні, так і в Підкарпатській Русі у міжвоєнний період багатонаціональність породжувала протиріччя у суспільстві. У проєкті Концепції громадянської освіти та виховання в Україні зазначається: "Саме на базі демократичних цінностей, що мають лежати в основі громадянської культури, можливе об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови і вдосконалення незалежної, демократичної, правової, соціальної держави й громадянського суспільства" [3, с.3]. Таким чином, для вирішення цієї проблеми важливим чинником виступає система цінностей громадянського виховання, яка забезпечує мирне співжиття різних націй та сприяє взаємоповазі і взаєморозумінню в межах однієї держави. Актуальність даної теми обумовлена необхідністю впровадження нових ідей та поглядів освітніх діячів Закарпаття у процес громадянського виховання задля успішної розбудови нашої держави.

Мета дослідження – розкрити вплив системи професійної освіти на формування особистісних рис громадянина-патріота, обґрунтувати поняття громадянськості, розглянути основні форми і методи, які використовувались у закладах професійної освіти у Закарпатті у міжвоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію становлення

і розвитку закарпатської освіти міжвоєнний період досліджувала велика когорта науковців, які розробили теоретико-методологічні основи виховання А.Бойко, М.Євтух, П.Кононенко, А.Погрібний та ін. Обґрунтували поняття громадянськості та його теоретичні аспекти Р.Ігнатовська, С.Рашидов; методичні аспекти громадянського виховання учнів О.Баранков, П.Вербицька, У.Кецик, О.Красовська, М.Рудь та ін. Формування громадянськості у системі полікультурного виховання молодших школярів досліджено О.Бенца, Г.Розлуцькою. Я. Яців. Проте недостатньо дослідженим є питання громадянського виховання у процесі підготовки фахівців у Підкарпатській Русі.

Виклад матеріалу. У досліджуваній період ідея громадянського виховання підтримувалась завдяки приєднанню Закарпаття до Чехословацької Республіки. Збільшення мережі освітніх закладів та виховання свідомих громадян було регламентовано освітніми законами та інструкціями Шкільного відділу Цивільної Управи Підкарпатської Русі. Це стало значущою можливістю для закарпатців відродити систему освіти та національну свідомість учнів. О. І. Бенца підтверджує, що на відміну від Австро-Угорщини, Чехословаччина підтримувала прагнення населення до здобуття освіти: "...уряд Чехословацької Республіки стояв на позиції створення і розширення мережі якісно нових шкіл, які мали задовольнити потребу суспільства у вихованні громадянина, свідомого своїх прав, обов'язків і свобод. Він відстоював права на навчання рідною мовою не тільки українських дітей, а й дітей національних меншин"[1, с.8].

Чільне місце для здобуття громадянської освіти відводилось закладам професійної освіти, адже саме вони повинні були випускати національно свідомих фахівців. Від їхнього рівня громадянськості залежало подальше формування громадянських цінностей наступних поколінь. Це підтверджують слова І. Крайника: "...учитель повинен цю культуру знати, з нею іти вперед, а пізніше здобутки перелити на молоде покоління. Крім загального поступу учитель має обов'язок знати в першу чергу педагогічне життя свого та інших народів"[5, с.83].

Фахові учнівські школи випускали творчу молодь, яка мала хороші практичні навички. Вони добре розуміли, що своєю працею повинні працювати на благо республіки, яка їх навчила і виховала. Губернатор Підкарпатської Русі К. Грабар зазначав: "... в тих же школах виховуються свідомі громадяни, які знають, що

від них очікує держава, знають, яку важливу частину суспільства складають в господарстві, роботі нашої республіки і нашого народу" [10, с.9]. Отож, політика Чехословацької Республіки мала на меті виховати національний дух учнів одночасно із процесом навчання.

Аналіз щорічних звітів та атестатів зрілості закладів професійної освіти засвідчує, що громадянське виховання було невід'ємною складовою навчально-виховного процесу підготовки фахівців. Наприклад, у деревообробній, ремісничій та металообробній школах вводиться предмет "Горожанська (громадянська) наука" з другого навчального року [8, с.10], в Ужгородській греко-католицькій учительській семінарії та Мукачівській учительській семінарії цей предмет називається "Історія і громадянська наука". Не зважаючи на різні назви цього предмету у різних закладах, він не втрачає своєї значущості у вихованні національної толерантності і відданості державі. Варто відмітити, що вихованці семінарії обов'язково мали знати історію і літературу рідного краю, щоб у майбутньому їхні вихованці захищали інтереси держави і працювали на її благо.

Під громадянськістю О.В. Сухомлинська розуміє "інтегративну якість особистості, що дозволяє їй відчувати себе соціально, морально, політично й юридично дієспроможною" [6]. У проєкті Концепції громадянської освіти та виховання в Україні цей термін розглядається як "реальна можливість втілення в життя сукупності соціальних, політичних і громадянських засад особистості, її інтеграція в культурні й соціальні структури суспільства" [3, с.10]. В Українському педагогічному словнику подається наступне визначення: "Це усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їхнє становище" [2, с.75]. На нашу думку, громадянськість є результатом громадянського виховання і допомагає людині відчувати себе активним громадянином, який має обов'язки перед державою заради її успішної розбудови.

До основних форм і методів формування громадянськості у професійних школах належали проведення пізнавально-патріотичних лекцій, концертів до державних та релігійних свят, спортивних змагань, краснавчаних екскурсій, читання часописів, участь у молодіжних і просвітницьких організаціях.

Вчителі закладів фахової освіти займалися активною виховною та просвітницькою діяльністю, слідували засадам освітньої політики Чехословацької республіки і водночас вирішували питання щодо покращення становища українців. Деякі вчителі були співробітниками фахових та молодіжних часописів "Віночок", "Пчолка" і "Наш родный край", інші перекладали книги із чеської на русинську (українську) мову. У позаурочній діяльності наставники часто організовували екскурсії на виставки електричних машин та апаратів, на електричну станцію, металообробний завод, а Спілка інженерів та архітекторів в Ужгороді – перегляди фільмів, виставки картин художників.

У виховному процесі учні навчалися в дусі пізнання своїх традицій та інших народів: проводились лекції з нагоди дня народження Духновича, про Підкарпатську Русь, чесько-югославську, чесько-румунську співдружність, десятиліття визволення сусідніх народів тощо [9, с.5]. Наприклад, в Ужгородській учительській жіночій семінарії на одній із лекцій про народне виховання професор з ученицями обговорювали наступні теми: "Суспільство і його склад", "Особистість – суспільна свобода й авторитет", "Закони праці і соціальна взаємодія", "Громадські обов'язки учителя щодо держави і народу", "Бібліотека-читальня як одна з ділянок громадської діяльності учителя" [7, с.18]. Отже, вчителі часто брали участь у різних національно-культурних

акціях, які організовувались для піднесення культурного рівня народу.

Неабияку роль для вдосконалення у професійному та моральному відношенні відігравали учнівські гуртки (самоосвітні, спортивні, театральні тощо). Відвідуючи вищенаведені гуртки, учні вдосконалювались в культурному відношенні і ставали вихованими та освіченими громадянами демократичної Чехословацької республіки. Читання часописів, підготовка театральних вистав, заняття музикою і співом, декламування віршів українських письменників та участь у спортивних змаганнях спонукало вихованців до соціальної активності, осмислення громадянських, моральних та культурних цінностей свого народу, його історії, звичаїв і традицій. "Ремісничка молодь надалі буде виховуватись, щоб вдосконалитись в культурному відношенні і стати корисними громадяни ми нашої республіки" [10, с.62]. У самоосвітньому гуртку ремісничої школи було 2 секції: для слов'ян (чехів, словаків, підкарпатських русинів) і не слов'ян (угорців та євреїв). У взаємовідносинах між різними національностями учні вчилися культури і поваги до традицій інших народів, у них формувалося почуття солідарності та національної толерантності.

Варто відмітити роль бібліотек і читалень у формуванні громадянськості молоді. Учні мали змогу читати періодичні видання, книги для поповнення знань із фахових дисциплін, розширення світогляду і були в курсі тогочасних культурних подій в історії краю.

Вагомий внесок у виховання учнів у національному дусі і єдності зробили молодіжні організації "Сокол" та "Пласт". Пластунське і сокільне життя спонукало до єдності, дисципліни, виконання обов'язків, товариської взаємодії, фізичної витривалості, суспільно-корисної праці та до пізнання культурно-духовної спадщини. "Пласт для української молоді Закарпаття був школою, яка вводила її в усвідомлення громадянства, готувала до державного життя, вчила підпорядковувати власні інтереси загальній справі боротьби за кращу долю рідної землі, усвідомлювати своє місце у цій боротьбі" [1, с.9].

Висновки. Вивчення навчально-виховного процесу у закладах професійної освіти та історико-педагогічного доробку освітніх діячів Закарпаття дає підстави констатувати, що системою громадянської освіти було передбачено виховання громадянина Чехословацької Республіки у міжвоєнний період. Шкільний відділ Цивільної Управи та Народної освіти поступово впроваджував це у навчальні програми завдяки затвердженню законів та інструкцій. Проте недостатньо організована і систематична праця не привела до бажаних наслідків. Такі освітяни як А.Волошин, І.Крайник, Ф.Повхан, А.Полянський та культурно-освітні організації розглядали громадянське виховання молоді та закарпатського населення як передумову до створення Української незалежної держави. Без національно свідомих, патріотично налаштованих діячів не було б Карпатської України (жовтень 1938 р. – березень 1939 р.). Сьогодні нам варто взяти до уваги такі форми і методи виховання патріотичних рис характеру, як пізнавально-патріотичні лекції, вечори, присвячені історичному минулому свого народу, і з нагоди державних свят, участь у молодіжних організаціях та читання часописів для піднесення національно-культурного рівня молоді. Адже лише суспільство, виховане в патріотичному дусі може успішно розвивати політику держави для становлення нації і досягнення європейських стандартів. Вважаємо за необхідне у подальших наукових розвідках розкрити виховний вплив позашкільної діяльності учнів у педагогічних, ремісничих та торгівельних закладах.

Література та джерела

1. Бенца О.І. Проблеми громадянського виховання учнівської молоді в спадщині діячів освіти Закарпаття (1919 – 1939 рр.): автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Оксана Іванівна Бенца. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
2. Гончаренко Семен Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. — Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Проєкт Концепції громадянської освіти та виховання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files/doc_30112012.doc. – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Кобаль В.І. Августин Волошин про громадянське виховання / Василь Іванович Кобаль // Освіта Закарпаття. – 2009. – № 9. – С.65–68.
5. Крайник І. Нові дороги в педагогіці / Іван Крайник. – 1921. – № 6. – С.83–85
6. Сухомлинська О.В. Громадянське виховання: спадщина і сучасність / Ольга Володимирівна Сухомлинська. – К., 2005. – 45с.
7. Річний звіт греко-католицької учительської семінарії дівчат за шкільний рік 1934-1935. – Ужгород: Друкарня ОО. Василян, 1935.
8. Річний звіт Державної фахової деревообробної школи в Ужгороді за шкільний рік 1925-1926. – Ужгород, 1926. – 15 с.

9. Річний звіт Державної фахової деревообробної школи в Ужгороді за шкільний рік 1929-1930. – Ужгород, 1930. – 44 с.

10. Годовой отчет фахових ученических школ в Ужгороде в новом здании. – Ужгород, 1938. – 78 с.

В статье исследованы особенности гражданского воспитания в учреждениях профессионального образования в Закарпатье в межвоенный период. Актуальность темы обусловлена необходимостью внедрения новых идей и взглядов образовательных деятелей Закарпатья в учебно-воспитательный процесс для успешного развития нашего государства. Образовательные законы и инструкции Школьного отдела Подкарпатской Руси доказывают, что воспитание гражданственности было неотъемлемой составляющей в подготовке специалистов в 1919-1939 годы.

Ключевые слова: гражданское воспитание, гражданин, учреждения профессионального образования, образовательные деятели Закарпатья, Подкарпатская Русь.

The features of civic education in the vocational educational institutions in Transcarpathian region in the interwar period are revealed in the article. The topicality is due to the need of the introduction of Transcarpathian educational leaders' new ideas and points of view to implement in the educational process for the successful development of our country. Educational laws and regulations of school department of Pidkarpatska Rus prove that citizenship education was an integral part in training in 1919-1939.

Key words: civic education, citizen, vocational education, Transcarpathian educational leaders, Pidkarpatska Rus.